

DON ALONS DE CARDONA I BORJA (1600-1659).
PRIMER MARQUÈS DE CASTELLNOU. FAMÍLIA,
PATRIMONI I POLÍTICA¹

Maria Salas Benedito

Resum: Don Alons de Cardona va experimentar al llarg de la seua vida un important procés d'ennobliment, el qual ens hem proposat observar amb una mira microscòpica. Membre d'una de les famílies més rellevants de la noblesa valenciana i estretament vinculada a la Cort; va gaudir de l'ascens social en el qual intervinen les relacions familiars i matrimonials, l'adhesió patrimonial –en especial convertir-se en barons de Castellnou– i la seua activitat política al servei de Felip IV. Així, volem demostrar com el nostre protagonista va saber aprofitar les oportunitats que se li presentaren per a demostrar la seua fidelitat a la Corona i aconseguir el títol nobiliari, tot i pagar l'alt preu dels problemes econòmics i condicionar, sense saber-ho, el futur dels seus descendents.

Paraules clau: Don Alons de Cardona, baronia de Castellnou, segle XVII, ascens social, ennoblement.

Abstract: Alonso de Cardona experienced an important process of ennoblement throughout his life and we have decided to observe it with a microscopic sight. He was member of one of the most relevant families of the Valencian nobility that was closely linked to the Court, he also enjoyed the social climbing in which the familiar and matrimonial relationships converged, the patrimonial adhesion (especially when they became barons of Castellnou) and his political activity in the service of Felipe IV. As a result, we would like to demonstrate how our main character knew how to take advantage of the opportunities presented in order to prove his fidelity to the Crown and to obtain the title of nobility, in spite of paying the high price of the economic problems and preparing, without knowing it, the future of his descendants.

Key words: Alonso de Cardona, barony of Castellnou, 17th century, social climbing, ennoblement.

L'OBJECTIU del present treball ha estat estudiar la trajectòria vital i aportació al seu llinatge de don Alons de Cardona, analitzant el procés d'ascens social a través de la biografia; de forma que donem el primer pas en l'estudi dels llinatges dels Cardona, al escollir-lo com el nostre protagonista per ser aquell a qui es va concedir el títol nobiliari. Així ens hem tingut que en-

¹ Síntesi del Treball de Final de Màster defensat el 14 de juliol de 2016 davant a la comissió formada pels doctors Carmen Pérez Aparicio, Jorge A. Catalá Sanz i Mónica Bolufer Peruga; i dirigit per la doctora Amparo Felipo Orts.

frontar al problema de la complexitat inherent al subjecte, a la dificultat per a entendre en quins moments actuà de forma voluntària i en quins ho va fer condicionat per aspectes externs com l'honor, la família, el llinatge, la condició social, etc.; en definitiva comprendre la relació entre l'individu i la societat en què va viure i indubtablement el va condicionar. D'aquesta manera tractem de demostrar que don Alons va saber aprofitar les oportunitats ofertes per la societat per tal d'aconseguir l'ascens social i el títol de noblesa, gràcies a la observació amb una mira microscòpica del seu procés d'ennobliment, les relacions familiars i socials, el seu patrimoni, la seua participació política al servei de Felip IV i el llegat que va deixar als seus descendents.

1. L'ASCENDÈNCIA DE DON ALONS

Els Cardona van estar una important família d'origen català, l'existència de la qual es remunta a l'Alta Edat Mitjana, més concretament a Francó, primer vescomte d'Osona. La descendència d'aquest individu es va estendre per cinc generacions fins arribar a Ramon Folc I, iniciador de l'estirp que és objecte del nostre estudi al intitular-se vescomte de Cardona. Tant Ramon Folc I com tots els seus descendents van dur a terme un important paper al servei de la Monarquia i una exitosa política matrimonial, uns factors que els portaren a convertir-se en una de les famílies nobiliàries més importants de la Monarquia Hispànica. Des de la persona de Ramón Folc I passaren un total d'onze generacions fins arribar a Hug de Cardona i Gandia, primer senyor de Guadalest. Hug, tot i ser el fill primogènit, no va heretar el patrimoni original de la família Cardona, sinó que inicià una branca secundària del seu llinatge —cap a la segona meitat del segle XV—, de la qual posteriorment sortirà la família dels barons de Castellnou, a la que pertany don Alons de Cardona. Hug de Cardona va estar succeït pel seu únic fill baró, Joan, el qual va destacar per estar un dels principals nobles opositors al rei Joan II d'Aragó en el marc del conflicte amb el Príncep de Viana. El seu hereu fou Alfons de Cardona, qui rebé el títol d'Almirall d'Aragó en perpetuïtat per als seus descendents i també el títol de marquès de Guadalest; a més, va casar amb Isabel Roís de Liori, amb qui tingué quatre fills dels quals ens interessien especialment dos, Sanç i Joan. El primer d'aquests va heretar el marquesat de Guadalest, mentre que el segon emparentà amb la família Borja al casar amb Lluïsa de Borja i Llansol de Romaní, amb qui tingué dos fills, Felip i Antoni. Felip acabà heretar el marquesat de Guadalest per la mort sense descendència de tots els fills de Sanç de Cardona, el seu oncle; mentre que Antoni de Borja casà amb Caterina del Milà i tots dos foren els progenitors de don Alons de Cardona, el nostre protagonista.²

² *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 6, Barcelona 1986, pp. 278-291; també vol. 9, pp. 461-462 i vol. 16, pp. 483-484.

Aquesta aproximació al llinatge dels Cardona ens ha permès establir els aspectes fonamentals per a entendre el seu ascens social. En primer lloc la seua trajectòria al servici de la Corona es va combinar amb períodes d'oposició i rebel·lia, dels quals sempre sortiren afavorits, ja que era una família d'importants vinculacions socials i els monarques tractaren de recuperar el seu favor i els recompensaren pel retorn a la seua fidelitat. L'altre gran aspecte a destacar foren les estratègies matrimonials, gràcies a les quals aconseguiren emparentar amb altres importants famílies de l'àmbit nobiliari català, valencià i castellà; augmentant així la proximitat a la Corona, el prestigi familiar i el seu patrimoni. I és que no devem oblidar la gran importància de la dona en l'adhesió patrimonial al llinatge, aconseguida també gràcies als matrimonis, bé per les aportacions dotals o bé per la possibilitat de que els descendents accediren a l'herència del patrimoni de la família materna. D'aquesta manera l'activitat política, les estratègies matrimonials i l'atzar biològic donaren lloc a la conformació de vuit branques secundàries, una de les quals és la casa dels barons de Castellnou. En resum, el llinatge dels Cardona aportà a don Alons un cognom de gran prestigi, que actuà en ell com un aval, una herència immaterial que li facilità l'accés a càrrecs d'importància i influí en el seu comportament tant públic com privat.

2. LA VIDA FAMILIAR

Don Alons nasqué el 20 de setembre de 1600, fruit del matrimoni entre don Antoni de Cardona i Caterina del Milà.³ El 26 de desembre de 1605, amb solament 5 anys, don Alons va patir la defunció de la seua mare, no sense haver dictat testament nomenant-lo hereu universal, una condició que ostentaria sempre i quan no accedira a l'herència del marquesat de Guadalest. Don Antoni, per la seua banda, contragué novament matrimoni uns anys després amb Mariana de Madrigal, comtessa de Laconi, per a qui aquest era el seu tercer matrimoni. No sabem amb exactitud quina va estar la data de les seues noses, tot i que si coneixem que es celebraren amb anterioritat a 1624 i que no tingueren descendència.⁴

La trajectòria del nostre protagonista va començar a deslligar-se de la casa paterna a 1617, al contraure matrimoni amb Jerònima d'Alagó, filla de Martí d'Alagó i Isabel de Requesens, els marquesos de Villasor. Aquest va estar un casament un tant especial perquè no el precediren unes capitulacions matrimonials ni una dot per part de la família de la novia:

³ AHN, *Sección Nobleza* [S.N.], Fernán Núñez, C. 2094, D. 21. Antoni de Cardona era fill de Joan de Cardona i Lluïsa de Borja, mentre Caterina del Milà era filla de Pere del Milà i Cassandra Loqui, senyors de Massalavés.

⁴ AHN, S. N., Fernán Núñez, C. 2094, D. 58 i D. 22.

Digo que, mediante la voluntad de Dios nuestro señor, yo me casé para su santo servicio con la señora Doña Gerónima de Alagón y Cardona, difunta que santa gloria haya, en onze de julio del año pasado de 1617, sin que precediesen capitulaciones matrimoniales ni me contribuyeren ni prometiesen dote alguna de la herencia y bienes de los [...] marqueses de Villasor [...].⁵

Aquesta no és una circumstància comú als enllaços de l'època, així com també és cert que casar-se sense dot podria comportar greus inconvenients per a la dona, en especial al no poder comptar amb cap tipus de patrimoni després d'enviudar. Tampoc podrien exigir la seua restitució si el marit no duia a terme una bona administració dels seus béns, si cometia adulteri o en qualsevol altra causa que avalés un divorci.⁶ Per tots aquests motius creiem que don Alons acceptà aquesta situació com una estratègia d'ascens social al emparentar amb una família de la noblesa titulada. Però, tot i no rebre dot, don Alons va gaudir de dues compensacions econòmiques conseqüència del seu matrimoni. D'una banda el 15 de maig de 1624 el justícia civil de la ciutat de València va sentenciar el retorn de la meitat de la dot de la seua mare. Aquest ingrés suposava un total de 6.000 lliures a les que calia sumar els interessos des del moment del seu matrimoni amb Jerònima, set anys enrere, ocasió en que segons els Furs se li devia haver abonat.⁷ D'altra, el 10 d'octubre de 1629 don Ilarió d'Alagó, germà de Jerònima i hereu en Villasor, va concertar un pacte amb don Alons i la seua esposa mitjançant el qual es comprometia a entregar a donya Jerònima 10.000 ducats en concepte de legítima. Aquesta quantia seria pagada en diversos terminis i don Alons reclamava que dit patrimoni passés a estar la seua propietat en compensació per la dot que no havia rebut anys enrere.⁸

Del matrimoni de don Alons i donya Jerònima nasqueren cinc fills: Joana, Antoni, Maria, Margarida i Martí. Com a conseqüència del naixement d'aquest últim, l'11 de novembre de 1631, donya Jerònima va contraure una greu malaltia de la que morí pocs dies després. Els esdeveniments es succeïren tant ràpidament que no tingué temps per a testar, sinó que elaborà un poder mitjançant el qual facultava al seu marit per a que redactés el seu testament després de la seua defunció. En aquest poder ordenava la celebració d'un total de 1.200 misses destinades a la redempció de la seua ànima i la d'altres difunts. D'altra banda designava com als seus marmessors al seu marit, a don Antoni de Cardona i la comtessa de Laconi –els seus sogres–, a Joana de Cardona –tia del seu marit– i a Lluís Ferrer i de Cardona, governador de la Ciutat i Regne de València. Pel que fa als seus béns, no-

⁵ ARV, *Manaments y Empares*, 1635, lib. 5, m. 53, fols. 1r-1v.

⁶ R. Benítez Sánchez-Blanco, "Familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVI-XVII). Ponderación global y marco jurídico" en *Poder, familia y consanguinidad en la España del Antiguo Régimen*, Barcelona, Anthropos, 1992, pp. 53-57.

⁷ AHN, S. N., Fernán Núñez, C. 2094, D. 22.

⁸ ARV, *Manaments y Empares*, 1635, lib. 5, m. 53, fols. 1v-2r.

menava als seus cinc fills com als seus hereus universals i deixava en mans de don Alons la decisió de a qui o quins entregar les corresponents millores, així com també determinar si testar segons la legislació valenciana o la castellana.⁹ En aquest moment la família Cardona-Alagó residia a Madrid, mostra evident de l'ascens social experimentat per aquesta casa en uns pocs anys i que possiblement estava motivada pels càrrecs cortesans desenvolupats per don Antoni de Cardona, com a primer majordom del cardenal infant, al mateix temps que un intent de don Alons per a situar-se pròxim a la Cort i per tant incrementar les seues possibilitats de ser nomenat en algun càrrec.

Don Alons redactà el testament de la seua esposa el 16 de març de 1633. En ell declarava que aquesta havia estat soterrada al Convent Reial de les Descalces a Madrid, a més de reivindicar que es continuaren pagant els terminis dels 10.000 ducats que tenien pendents d'abonar els de Villasor. D'altra banda disposava que la millora en el terç i quint de *remanent* pertanyien al seu fill primogènit, don Antoni; així com establí l'ordre de successió per si l'hereu moria sense descendents, primer seguint la línia masculina (Martí) i seguidament la femenina per ordre de naixement (Joana, Maria i Margarida). A més, es va veure obligat a presentar un conjunt de testimonis per a demostrar que era el pare legítim dels cinc infants, i així que al Regne de València se'l reconegués com a administrador dels seus béns.¹⁰ Sempre es va preocupar per salvaguardar el seu patrimoni, motiu pel qual mentre era virrei de Mallorca va nomenar a Agustí Llobet Mercader i a Miquel Joan Conca, veïns de València, com a procuradors dels seus fills, buscant que defensaren els seus interessos front als de Villasor.¹¹ Aquest document de procuració es va realitzar el 25 de setembre de 1638, moment en que ja s'havien patit dues defuncions importants per a la família: Margarida de Cardona i Alagó, filla de don Alons, i don Antoni de Cardona,¹² el seu pare, per la qual cosa el nostre protagonista ja era baró de Castellnou.

Don Alons no va tornar a casar-se fins molts anys després d'enviudar. La seua segona esposa va estar Margarida d'Erill i Maino, comtessa d'Erill, la qual pertanyia a una de les més importants famílies de la noblesa catalana. Pel que fa a aquest matrimoni no hem comptat amb gaire informació; ni tan sols sabem la data exacta en què es va celebrar, tot i que Pérez Apari-

⁹ *Ibid.*, fols. 2v-4v.

¹⁰ *Ibid.*, fols. 5v-13r.

¹¹ Sembla que Blasc d'Alagó, fill i hereu d'Ilarió, no volia complir la promesa del seu pare, iniciant-se així un plet judicial. A Joana, germana de Jerònima i Ilarió, –casada amb Dalmáu de Queralt, comte de Santa Coloma– també se li havia promès alguna quantia en concepte de legítima, ja que el seu espòs estava en plets amb els de Villasor.

¹² S'ha conservat el testament que redactaren conjuntament don Antoni de Cardona i Mariana de Madrigal en 1635. En ell don Alons era designat hereu universal juntament als seus fills amb Jerònima. Veure AHN, S. N., Fernán Núñez, C. 2094, D. 58.

cio¹³ i Molas Ribalta¹⁴ defensen que es casaren cap a 1650. El que sí sabem és que el casament va estar precedit d'unes capitulacions matrimonials i una aportació dotal, una gran diferència respecte a les seues primeres noses. Creiem que aquest canvi es degué a la posició social que el nostre protagonista havia adquirit –ja era marquès de Castellnou i també havia estat virrei de Mallorca– la qual cosa validava que pogués exigir aquestes compensacions. Alons i Margarida tingueren tres fills: Josep, Caterina i Isabel, dels quals sols coneixem la data de naixement del primer a 1651. D'aquesta manera don Alons comptà amb una família molt nombrosa a la que cal sumar l'existència d'Antoni d'Erill, fill de Margarida i el seu segon espòs, Antoni Vicentelo de Lecca, comte de Cantillana, a qui don Alons va rebre a la seua casa.¹⁵

2.1. *Una mirada cap al futur. Estratègies matrimonials i patrimonials en la família Cardona-Borja i del Milà*

Un dels aspectes que ens ajuden a entendre les aspiracions de futur d'un llinatge nobiliari és l'anàlisi de les seues estratègies matrimonials i patrimonials, on cal prestar especial atenció al paper de la dona en l'herència patrimonial. Després de la mort de la seua filla Margarida quan solament era una xiqueta, don Alons continuava estant al càrrec dels seus quatre fills. Tot i que aparentment al testament de donya Jerònima s'emparava la possibilitat de la successió femenina, en la pràctica no va ser així, ja que les seues dues filles –Joana i Maria– professaren com a religioses en el Reial Convent de la Santíssima Trinitat de València. És més, aquesta entrada a la vida consagrada comportà que les dues renunciaren al seu dret sobre la legítima materna en favor del seu pare. Aquesta era una actitud molt comú entre la noblesa de l'època que permetia a les famílies tres aspectes molt importants: preservar l'honor de la família, evitar el pagament de quantioses dots, així com també era un mecanisme per a evitar el desmembrament del patrimoni familiar.¹⁶ Tots tres aspectes es van complir amb la família de don Alons,¹⁷ especialment aquest últim, ja que l'atzar biològic portà a Martí

¹³ C. Pérez Aparicio, "Una vida al servicio de la Casa de Austria. Don José Folc de Cardona y Erill, Príncipe de Cardona, 1651-1792", en *Estudis. Revista d'Història Moderna*, nº 28, 2002, p. 424.

¹⁴ P. Molas i Ribalta, *Catalunya i la Casa d'Àustria*, Barcelona, Curial, 1996, p. 159.

¹⁵ ARV, *Manaments y Empares*, 1699, lib. 3, m. 39, fols. 13v i 17v.

¹⁶ J.L. Sánchez Lora, "Mujeres en Religión" en I. Morant Deusa (coord.), *Historia de las mujeres en España y América Latina*, vol. II, Madrid, Cátedra, 2005, pp. 131-132, 134 i 136-137; E. Soria Mesa, *La nobleza...*, op. cit., pp. 155, 162-164 i 170.

¹⁷ Suposem que don Alons decidí que les filles foren religioses perquè no tenia capacitat econòmica per a casar-les, al mateix temps que reunia el patrimoni en els fills barons.

a una mort prematura; per tant, Antoni era l'únic fill amb capacitats per a heretar.¹⁸ En canvi, Alons buscà un matrimoni avantatjós per don Antoni, el qual es casà amb Teresa del Milà, filla dels marquesos de Massalavés. Aquest enllaç va estar precedit d'un acord i les conseqüents capitulacions matrimonials, en el qual cada part es comprometia a aportar una sèrie de béns a la nova família. Don Alons, per la seua banda, pagà un deute contret per donya Serafina Mateu –mare de la novia–, i també es comprometé a llegar al seu fill la baronia de Castellnou, juntament a la renda d'aliments a ella lligada. La família Milà aportava el marquesat de Massalavés i una dot de 15.000 lliures, per les quals don Antoni devia pagar un creix de 7.500 lliures. Així, és innegable el gran valor de patrimoni que ambdues cases van “invertir” en l'enllaç, mostra de la importància i l'interès que quest tenia per a les dues parts.¹⁹ Finalment, Antoni i Teresa es casaren el 5 de maig de 1641 a València, en una cerimònia per poders on en el lloc de don Antoni va acudir Lluís Ferrer, el Governador de València.²⁰

3. LA BARONIA DE CASTELLNOU. ORÍGENS I SUCCESSIÓ

La baronia de Castellnou no era part de la herència patrimonial dels Cardona, sinó dels Borja Llansol de Romaní, ascendents de Lluïsa de Borja, avia paterna de don Alons. Una de les seues avantpassades, Beatriu de Borja, va comprar –cap a finals del segle XV– la Vall d'Aurin, unes terres situades a una llegua de Sogorb. Com a senyora del lloc el va repoblar i construï un castell sobre les ruïnes d'un preexistent, acció que va donar nom a la senyoria. Aquesta baronia va arribar a mans de Francesc de Borja, germà de la ja citada Lluïsa; però la seua última descendent, Beatriu de Borja, morí sense fills i decidí llegar aquest patrimoni a don Antoni de Cardona, el seu cosí germà i pare del nostre protagonista, mitjançant un document de cessió datat en 5 de juliol de 1621. En ell disposava el domini directe i alodial del senyor sobre un total de 17 parcel·les delimitades, dues cases i un corral; així com també obligava als futurs senyors²¹ i als pobladors que respectaren l'establiment i concessió elaborat per ella mateixa.²²

¹⁸ ARV, *Manaments y Empares*, 1699, lib. 3, m. 39, fol. 13v.

¹⁹ ARV, *Manaments y Empares*, 1641, lib. 4, m. 33, fols. 31r-35v.

²⁰ AHN, *S. N.*, Fernán Núñez, C. 2094, D. 65.

²¹ En el document de procuració que don Antoni elaborà a favor del seu fill, es disposaven els drets del senyor de Castellnou. Entre altres cal destacar la possessió del domini directe sobre les terres i les cases de la senyoria, la facultat d'exercir la jurisdicció civil i criminal, el cobrament de rendes, fruits i emoluments o l'elaboració de capbreus i el nomenament dels càrrecs municipals. *Ibid.*, D. 35.

²² *Ibid.* D. 26. i O. Esquerdo, *Nobiliario Valenciano*, València, Biblioteca Valenciana, 2001-2002, pp. 120-127 i 132-134.

Així, els Cardona i Borja es convertiren en senyors de vassalls i per tant superaren el primer esglaó en el camí cap a l'ennobliment.

Tot i heretar Castellnou,²³ don Antoni estava absolutament centrat en els seus càrrecs cortesans, per lo que el 25 de juliol de 1623 va nomenar a don Alons com al seu procurador i administrador en els béns que la família posseïa en el Regne de Valencia, amb especial atenció en la baronia. Però, la successió en Castellnou no va estar gens fàcil degut a dos problemes fonamentals. El primer i més greu impediment arribà de mà dels marquesos de Guadalest, en especial d'Anna de Ligne, en nom del seu fill Francesc de Cardona (hereu en el marquesat i en el títol d'Almirall d'Aragó). Aquesta va iniciar un plet judicial al·legant els drets del seu fill per a heretar Castellnou basant-se en una clàusula del testament de Francesc de Borja que disposava que si Beatriu moria sense descendència, l'hereu de la baronia seria Felip de Cardona -germà de don Antoni que anys enrere havia heretat de forma inesperada el marquesat de Guadalest i pare de Francesc-. La part demandada defensava els seus drets en base a una altra clàusula del testament en que es lliurava a donya Beatriu d'aquesta obligació si Felip la precedia en la mort, tal i com va passar. Aquesta era una rivalitat que enfrontava a la família però decidiren arribar a un acord que paralitzés temporalment el plet perquè els principals contendents tenien assumptes més importants que atendre, don Antoni a la Cort i donya Anna a Flandes. Així, el 14 de setembre de 1628 van establir una concòrdia que respectava a don Antoni com a baró de Castellnou amb plens drets, a canvi de renunciar a una renda de 400 lliures anuals que li corresponia sobre Guadalest. Aquesta li devia ser retornada juntament amb els retards en el cobrament si es repreneia el plet; acció que no coneixem si finalment es dugué a terme, perquè don Antoni no deixà de ser senyor d'aquesta baronia.²⁴

L'altre problema tingué com a protagonista a Carles de Borja i Centelles, duc de Gandia i comte d'Oliva, amb que la baronia de Castellnou restava endeutada. Aquest era un contratemps també iniciat per Francesc de Borja, el qual va actuar com a fiador de l'administrador de la casa d'Oliva, Josep Vallés. Però, ell i els altres fiadors no van pagar la quantia a la que s'havien compromès dintre dels terminis establerts, per lo que els sentenciaren a pagar entre tots 75.000 lliures en 15 anys. Per tant Beatriu ja va heretar una baronia endeutada; situació que no va aconseguir revertir al llarg de la seua vida, podent abonar únicament 11.000 lliures, de les 33.333 lliures, 8 sous i 9 diners que havien de pagar. Quan don Antoni heretà Castellnou

²³ A més de cedir Castellnou, donya Beatriu demanà als seus successors que establiren a l'església major d'aquesta vila un benefici simple i perpetu, en virtut del qual tots els dies festius i els diumenges s'havia d'oferir la eucaristia per la seua redempció. AHN, S. N., Fernán Núñez, C. 2094, D. 37.

²⁴ ARV, *Manaments y Empares*, 1644, lib. 3, m. 29, fols. 2r-7v.

les rendes senyorials no eren suficients per a satisfer el deute, per la qual cosa el duc de Gandia decidí arribar a un acord amb aquest i el seu fill. Les dues parts concordaren que don Antoni i don Alons pagaren 12.000 lliures de les 22.333 lliures, 8 sous i 9 diners que encara devien, perdonant la resta del deute. Així, don Alons va abonar 12.000 lliures valencianes de a 10 reials castellans –la major part al comptat i la resta en béns mobles taxats– i a canvi el duc renuncià als seus drets sobre la baronia; decisió ratificada per escrit el 4 de setembre de 1630, constituint així un acord que pocs mesos després va corroborar Francesc de Borja i Centelles, fill i hereu del duc de Gandia.²⁵

4. UNA VIDA AL SERVEI DE LA MONARQUIA. ACTIVITAT POLÍTICA I L'ENNOBLIMENT

L'anàlisi de l'activitat política d'un individu resulta fonamental per a conèixer el seu procés d'ascens social. En el nostre cas ens trobem front a una llarga trajectòria motivada per la posició cortesana adquirida pel seu progenitor; fet que suposà una de les bases per a que el 22 d'octubre de 1623 Felip IV concedís a don Alons l'hàbit de Calatrava, punt de partida de la seua carrera, tant militar com política, al servei de la Monarquia.²⁶ No tenim gaire informació sobre la dècada posterior, solament podem destacar que a partir de 1625 serví militarment a Nàpols i Cadis, i després de 1630 com a capità de guarda del duc de Cardona, virrei de Catalunya. A més, a les Corts de 1626 va estar nomenat gentilhome de la boca del rei i gentilhome de la cambra del Príncep don Carles²⁷ –possiblement com a compensació per no haver-se-li concedit el títol de noblesa al seu pare en aquesta convocatòria–.

4.1. *El virregnat a Mallorca*

Un dels moments clau per a l'ascens social i polític del nostre protagonista va estar el seu nomenament com a virrei de Mallorca el 30 de març de 1633; càrrec que va acudir a ocupar amb presura, i que va ostentar per més de dos triennis. Aquest virregnat va coincidir, cronològicament amb un dels moments més convulsos de la història de la Monarquia Hispànica al segle XVII, l'esclat de la Guerra dels Trenta Anys, un nou enfrontament amb

²⁵ ARV, *Manaments y Empares*, 1705, lib. 1, m. 1, fols. 22r-32v.

²⁶ AHN, *Calatrava Expedientillos*, exp. 9814.

²⁷ J. Juan Vidal, *Felipe IV y Mallorca. Los servidores del Rey*, Mallorca, El Tall, 2014, pp. 45-47.

França que tenia com a principal escenari bèl·lic la frontera catalana. D'aquesta manera ens ha semblat oportú dividir el nostre anàlisi en cadascun dels triennis, d'una banda per a facilitar la comprensió i d'altra per a diferenciar la informació amb que hem comptat per a la construcció del nostre discurs. Per al primer trienni (1633-1636) no hem gaudit amb gaire documentació, per la qual cosa ens hem servit d'una obra prosopogràfica publicada a 2014 per J. Joan Vidal sobre els virreis mallorquins en temps de Felip IV. En canvi, per al segon trienni hem comptat amb una rica correspondència del nostre protagonista amb el II duc de Santa Coloma, Dalmau de Queralt, cunyat de don Alons i virrei català entre 1638-1640. Un epistolari de caràcter familiar, en el qual, per la posició socio-política dels seus protagonistes, es tracten majoritàriament temes de la política de moment, i que cronològicament es situa entre agost de 1637 i maig de 1640. A més, també hem consultat missives d'altres personatges rellevants, especialment el duc de Cardona i el mateix Felip IV.

4.1.1. *El primer trienni a Mallorca (1633-1636). El problema del servici militar del Regne*

Un dels principals problemes als que tingué que fer front don Alons al poc de prendre possessió del càrrec va estar l'organització d'una lleva de 400 homes per a enviar-los a combatre a Alsàcia. El principal impediment era que els mallorquins al·legaven comptar amb un privilegi atorgat a 1381 per Pere IV que prohibia l'enrolament forçós de la població. Aquesta tensió incrementà a 1634 quan el rei ordenà un reclutament de 2.000 homes que devien dirigir-se a Catalunya baix la direcció militar del propi don Alons. A partir de 1635 amb l'esclat de la guerra contra França i la conjunció de fronts bèl·lics que la Monarquia tenia en actiu, va estar necessari incrementar el reclutament de tropes als seus dominis, i Mallorca no anava a estar una excepció. Així, a l'estiu el monarca demanà l'allistament d'un terç de 2.000 membres que devien ser mantinguts per la Universitat Mallorquina; ordre que va fer efectiva tot i les reticències dels jurats. A més, el rei també prohibí el comerç amb França i ordenà el segrest de totes les propietats que els súbdits del rei francès tenien en terres hispàniques. Unes mesures que afectaren a l'economia de l'illa, especialment per la disminució de l'arribada del blat i els consegüents problemes d'abastiment. Amb tots aquests problemes don Alons degué actuar correctament a ulls de la Corona, perquè en finalitzar el seu primer trienni li va estar prologat, tenint així que continuar servint les necessitats militars de la Monarquia al mateix temps que augmentaren les oposicions a la seua política i a la seua persona entre els mallorquins.²⁸

²⁸ *Ibidem*, pp. 47-52. En totes les ocasions que Cardona abandonà Mallorca, la responsabilitat de virrei interí va recaure en el bisbe fra Joan de Santander.

4.1.2. *El segon trienni a Mallorca (1636-1640)*

En un dels majors moments d'esgotament de la població mallorquina i d'oposició de les seues autoritats a la realització de lleves el rei manà allotjar a l'Armada Reial, dirigida per don Antoni de Oquendo, qui al seu torn havia estat designat governador de Menorca. A Mallorca mai s'havia dut a terme un allotjament, per lo que les autoritats s'oposaren, en especial el Gran i General Consell que defenia l'existència d'un privilegi concedit per Martí l'Humà a 1401 que lliurava a Mallorca de realitzar aquarteraments. D'altra banda el Sant Ofici, especialment els seus familiars, es negava a acollir soldats en les seues propietats, al·legant el seu privilegi d'exempció; amenaçant amb processar, multar i excomunicar al virrei i als ministres de la Reial Audiència si no els respectaven. A més, els familiars formaven part de les persones amb un major patrimoni, per la qual cosa no servir-se dels seus béns en el repartiment suposava una major càrrega per als sectors més pobres de la població, essent aquest fet el que el virrei tractava d'evitar. Finalment, aconseguí neutralitzar les oposicions i el 10 de març de 1637 arribaren 1.627 homes per a ser allotjats. Aquests, amb el pas dels mesos, arribaren a constituir un contingent de 3.500 membres, la qual cosa suposà la ràpida aparició del greu problema de la manca de recursos tant econòmics com alimentaris.²⁹

L'Armada va partir de Mallorca el 4 d'agost i amb ella els homes allistats en l'última lleva. Cardona va mostrar l'alegria per la disminució de les seues responsabilitats en la primera carta que hem consultat entre aquest i Santa Coloma.³⁰ Tanmateix, les lleves i les despeses militars continuaren i amb elles els problemes de mortalitat i abastiment, de forma que el virrei va tenir que demanar ajuda econòmica, inclús contraure deutes amb particulars. Tot i els inconvenients, el monarca continua requerint els servicis de don Alons, així a setembre de 1637 li ordenà viatjar a Maó per a posar-se al front de l'armada del capità Pimenta i conduir-la a Barcelona. Era per tant una empresa d'importància per a la carrera política del virrei, però no tenia la suficient solvència per a poder exercir-la correctament, per lo que demanà a Santa Coloma la seua assistència. Les peticions d'ajuda econòmica continuaren amb el pas dels mesos, ja que cada volta les necessitats d'abas-

²⁹ Tota la població participà en el repartiment la qual cosa suposava que els mallorquins devien abastir-los de cases, llits, foc, aigua i sal; mentre que les autoritats els proporcionaven aliment i vestit. J. Joan Vidal, *Felipe IV...*, *op. cit.*, pp. 54-59; i U. Casanova y Tolodí, "Los alojamientos de soldados en el Reino de Mallorca a lo largo del siglo xvii" en *Mayurqa: revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, Mallorca, Servei de Publicacions de la Universitat de les Illes Balears, n° 22, 1989, pp. 734-736.

³⁰ ACA, *Generalitat*, Correspondència del virrey Conde de Santa Coloma, carta n° 79.

timent i de reparació per a una armada de 21 naus eren majors. Dalmau respongué a la demanda, però no resultà suficient per a satisfer tots els deutes i necessitats; i més quan el monarca li havia ordenat enviar 9 naus a Lisboa, on s'havien produït alçaments, mantenint-les allí per 8 mesos.³¹

Cap a final d'any el rei va fer-lo retornar a Mallorca per a dur a terme una nova lleva. El malestar de la població acabà manifestant-se amb protestes, avalots i accions violentes, altament relacionades amb la lluita de bàndols. Al mateix temps el Gran i General Consell declarava la incapacitat demogràfica de l'illa per a realitzar nous reclutaments, al·legant la davallada de mà d'obra masculina i d' homes en edat fèrtil. El virrei era conscient d'aquests problemes, però també de l'obediència que devia a Felip IV, per lo que front a les noves lleves o nous donatius –diners o provisions–, no dubtava en enfrontar les oposicions i complir els mandats reials. En aquest sentit el monarca va prioritzar els seus interessos en política exterior i a desembre de 1637 tornà a demanar l'allotjament de l'Armada Reial; però, en aquesta ocasió, ordenà el recolzament econòmic i armamentístic del comte de Santa Coloma, el duc de Cardona i de Ferrán de Borja i Aragó, virrei de València. Tot i així, els jurats mallorquins s'oposaren, no aconseguint del rei i el Consell d'Aragó més que l'extensió del repartiment a Eivissa i la possibilitat d'importar blat; però, tota la població, sense excepcions, devia participar en el repartiment. L'almirall Oquendo arribà a Mallorca amb unes 14 embarcacions i un contingent de 2.820 soldats, per a la manutenció del qual no comptava amb suficient solvència, i més al no arribar l'ajuda promesa per la Corona. Per tant, la tensió entre el virrei i les autoritats va incrementar tant pels problemes del repartiment com per la manca de recursos, fet aquest últim que obligà a don Alons a extraure –en tres ocasions entre març i maig de 1638– quarteres de blat provinents del terç delme. Simultaneament continuà demanant assistència econòmica a Santa Coloma, ja que s'havia vist obligat a contraure deutes i a comprometre el seu patrimoni personal. El virrei també necessitava socors militars, per lo que a meitat de 1638 demanava a Santa Coloma l'enviament de *llaves de rueda* per a poder armar a la cavalleria amb pistoles. Sembla que aquest no disposava de reserves, obligant a Cardona a comprar-les a Nàpols i Milà. D'altra banda és constant, en la correspondència, la demanda d'enviament des de Catalunya d'arbres i *entenas* per a la construcció naval a les drassanes mallorquines.³²

El nombre d'allotjats arribà a 3.500 en abril de 1638, la qual cosa empitjorà la situació econòmica i l'oposició a la política virregnal, de forma

³¹ *Ibid.*, cartes n° 151, 291, 341, 359 i 397. Veure J. Joan Vidal, *Felipe IV...*, *op. cit.*, pp. 62-63.

³² ACA, *Generalitat*, Correspondència del virrey Conde de Santa Coloma, cartes n° 506, 520, 927; i ACA, *Consell d'Aragó* [C.A.], llig. 281, n° 78. Veure també U. Casanova y Tolodí, "Los alojamientos...", *op. cit.*, pp. 737-738; i J. Joan Vidal, *Felipe IV...*, *op. cit.*, pp. 63-71.

que don Alons recurrí novament a l'auxili del seu cunyat, a mateix temps que feia servir de l'impost de creuada i del terç delme; però no li va servir per a poder pagar el sou dels militars ni posar fi als problemes d'abastiment. Així, suplicava a Dalmau que la seua assistència fos prioritària a la de Oquendo, desig que no es va complir per la claredat de les ordres reials. L'ajuda arribà a finals del mes, amb un ingrés de 10.000 escuts de a deu reials, una quantia gens menyspreable però insuficient per a fer front a tots els deutes. Sols pogueren pagar dos terços del sou dels oficials menors i la totalitat dels majors, així com alguns deutes per gèneres i atorgar a cada soldat mig real castellà i onze unces de pa. De fet les mancances no cessaven i abans de que passés un mes de l'arribada de l'assistència quasi no li restava numerari. Així, i tot i saber que Francesc de Relaneigui estava preparant 5.000 escuts i 20 quarteres de blat, va enviar a Joan Jaume d'Olma, oficial de l'armada napolitana, amb una documentació que feia raó de totes les despeses a les que el virrei devia fer front. En ella es mostrava com per a pagar el sou dels militars allotjats necessitava 4.781 ducats diaris i 142.942 mensuals; motiu pel que li urgia que li foren enviats 100 reials. Al cap i a la fi aquestes quanties expliquen la contínua petició d'ajuda i corroboren els greus problemes del virrei.³³

L'Armada va partir el 26 de juliol de 1638 junt a 1.000 homes allistats destinats als Alfacs, la qual cosa suposava una davallada de les càrregues econòmiques del virrei, tot i que encara quedaven uns 1.500 allotjats. En aquesta missiva també tractaren els successos del conflicte amb França, especialment el setge de Bercei, plaça del Piemont italià de gran importància per a evitar l'entrada dels francesos a Itàlia; per lo que la victòria alimentava les esperances hispàniques en la guerra. Mallorca estava realitzant llevs periòdicament, inclús després de la partida de l'armada s'estava organitzant la sortida de dues naus d'allistats i allotjats endarrerits per a combatre a Catalunya baix la direcció de Roque Centeno i el seu fill Diego; quedant en l'illa uns 1.000 soldats italians que embarcaren pocs dies després en les galeres del marquès de Viso. Amb ells marxaren 200 nous allistats que devien servir a Fuenterrabía; però romangueren uns quants soldats –malalts i desertors– que donades les complicacions per a completar ràpidament una nova lleva, Cardona enrolà junt a bandits a canvi de l'amnistia. Les autoritats del Regne manifestaren la seua oposició a noves extraccions humanes, inclús esclataren avalots i els jurats acabaren per demanar al rei el nomenament d'un nou virrei. El monarca comprengué que devia rebaixar les seues exigències, passant d'ordenar una lleva de 1.500 homes a una de 600.³⁴

³³ ACA, *Generalitat*, Correspondència del virrey Conde de Santa Coloma, cartes n° 897, 1457, 1584, 1623, 1624 i 1657.

³⁴ *Ibid.*, cartes n° 2189, 2197, 2271, 2293 i 2338. També J. Joan Vidal, *Felipe IV...*, *op. cit.*, pp.73-75; i J. Palafox y Mendoza, *Relación y socorro de Fuente Rabía y sucesos del año 1638, escritos en orden y en virtud de Decreto, puesto todo de la Real Mano del señor don Felipe IV*, Madrid, 1639.

Finalment l'octubre de 1638 es conegué la recuperació de Fuenterrabía gràcies al gran esforç i col·laboració de tots els regnes hispànics (a excepció de Catalunya) en la realització de lleves; aconseguint així conformar el gran contingent militar que dugué a terme la victòria, i que al mateix temps feia realitat el somni d'unitat nacional que Olivares havia dissenyat amb la seva Unió d'Armes.³⁵Aquesta constitueix una prova més de com la contribució mallorquina a les necessitats de la monarquia van estar molt altes i constants; i gràcies a l'estudi realitzat per M. Vila per al regne de València hem pogut constatar com l'aportació balear fou major a la valenciana,³⁶ tot i ser un territori més pobre demogràficament. Per tant, amb aquesta informació es confirmen les dificultats demogràfiques causades per la mortalitat i la disminució de mà d'obra que contínuament al·legaven els mallorquins i que suposaven una involució econòmica per al regne.

La situació mallorquina va sofrir un canvi radical a finals de 1638 amb l'aparició d'una possible invasió francesa, a la que es va respondre amb un reforçament militar que passava per a armar a la cavalleria amb carabines i no amb llances. Front al perill d'atac el rei continuava prioritant els seus interessos exteriors demanant nous alistaments, tot i debilitar la seua capacitat defensiva. L'actitud de Felip IV canvià a partir de desembre de 1638 al donar-se que França podia fer molt de mal als seus dominis si conqueria les Balears i les utilitzava com a bastió per a atacar la resta de territoris hispànics; per la qual cosa demanà al seu *alter ego* que organitzés la defensa i s'abastira d'armament. A inicis de 1639 es donà un intent d'atac, per lo que el rei demanà als virreis de València i Catalunya que abastiren a don Alons de tot allò necessari per a la defensa; a més d'autoritzar a aquest últim a costejar les despeses servint-se dels impostos reials. D'altra banda la Universitat de Mallorca no comptava amb suficient armament per lo que tingué que demanar l'abastiment des de Catalunya. Posteriorment les armes foren repartides entre la població capacitada per a utilitzar-les, els quals les pagaren; de forma que aconseguiren armar a la població al mateix temps que reuniren fons per a la seua producció. Santa Coloma, dintre de les seues possibilitats al enfrontar-se quotidianament a un context bèl·lic, havia respost a les necessitat del seu cunyat amb 150 quintars de pólvora, 100 de corda i 125 mosquets que no suposaven ni la meitat de la quantia que Cardona havia demanat, essent insuficient. Una de les majors complicacions en matè-

³⁵ ACA, *Generalitat*, Correspondència del virrey Conde de Santa Coloma, carta n.º 2692. Veure també J. Palafox y Mendoza, *Relación y socorro...*, *op. cit.*, pp. 116-155, J. Elliott, *La Revolta Catalana, 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, València, PUV, 2006, pp. 343-344.

³⁶ Mentre M. Vila constata que el Regne de València aportà entre 1635-1638 un total de 6.258 homes, nosaltres amb les dades fragmentades de la correspondència hem contabilitzat un total de 9.537 entre 1633-1639. M. Vila López, "La aportación de Valencia a la guerra con Francia (1635-1640)", en *Estudis. Revista d'Història Moderna*, n.º 8, 1979-1980, pp. 126-128.

ria de defensa va estar la endèmica necessitat de pólvora, de la qual ni la corona ni els jurats es volien fer responsables. Felip IV acabà per decretar la instauració del Tall pensant en utilitzar els beneficis per a la compra de pólvora; però, l'idea no va tenir èxit tant per l'oposició dels que en la pràctica estaven exempts com per la falta de temps per a recaptar la quantitat necessària. Finalment, el virrei decidí invertir en la creació d'una fàbrica de salnitre, buscant que els veïns s'encarregaren de la seua producció i venda a les autoritats mallorquines, acabant amb la dependència exterior.³⁷

Amb el pas dels mesos l'amenaça sobre Mallorca disminuï, al mateix temps que el conflicte a Catalunya s'intensificava, preocupant al nostre protagonista; el qual s'expressava sobre aquest i sobre el rei francès: "A más de ser tan poco justificado el motivo con que intenta oponerse a esta Corona, sin que los progresos de Alemania y del Estado en nuestras armas le sirvan de desengaño".³⁸ Tanmateix les notícies no foren les esperades, ja que els francesos havien ocupat el castell de Salses, per lo que el monarca va demanar a don Alons l'enviament a Perpinyà d'un vaixell carregat amb 2.000 quarteres de bescuit.³⁹ A més, el monarca també demanà una nova col·laboració d'homes i subministres per a nodrir les baixes de l'exèrcit català. Però, les autoritats al·legaren que no s'esperava una bona collita, aconseguint així que els catalans compraren els productes que necessitaven als jurats mallorquins. Finalment en gener de 1640 es conegué la recuperació de Salses, augmentant les esperances d'una victòria que mai arribaria. El 30 de maig de 1639 havia finalitzat el segon trienni de don Alons, però aquest continuava en el càrrec mentre a la Cort es decidia qui devia ser el nou virrei, després de la mort de Just de Torres, el seu successor. Don Alons no comptava amb la empatia dels seus súbdits –que havien demanat reiteradament la seua substitució– així com el virrei no estava còmode en un càrrec que li havia proporcionat tants problemes polítics i econòmics, per lo que demanava a Felip IV que li fora concedida una llicència per a retornar a la Península. Aquesta li va estar deferida a principis de 1640, però tardà molt en arribar, impacientant al nostre protagonista: "[...] no savré significar a vuestra excel·lència quan deseoso estoy de mudar la ocupación

³⁷ ACA, C.A., llig. 284, n° 18 i ACA, *Generalitat*, Correspondència del virrey Conde de Santa Coloma, cartes n° 2184, 2850, 3168, 3722, 4472 i 5060.

³⁸ ACA, *Generalitat*, Correspondència del virrey Conde de Santa Coloma, carta n° 6169. Aquest fragment ens mostra la posició que don Alons va mantenir al llarg del seu virregnat, és a dir, de completa fidelitat i obediència a Felip IV així com de contraposició a aquells que es manifestaven com als seus opositors; però, que altra cosa calia esperar d'una persona que buscava el favor regi?

³⁹ El virrei mallorquí va enviar 500 quarteres en bescuit i 1.500 en blat. Aquesta petició ens mostra de forma indirecta com a Barcelona s'estava practicant una economia de guerra al aparèixer l'especulació en els productes de primera necessitat, la qual cosa comportà un augment dels preus, especialment si els gèneres s'havien de transportar –evidentment per les inseguretats dels viatges–. *Ibid.*, carta n° 6434.

que sirvo con diferente empleo y para ello tener licencia [...]”. D’aquesta manera arribem a l’última de les cartes entre Cardona i Queralt, en la que el primer explica que no rebrà la llicència per que el rei volia que esperara l’arribada del seu successor, Lope de Francia. Aquest jurà el càrrec el 27 d’agost de 1640 i don Alons inicià el seu viatge de tornada a terres peninsulars l’endemà.⁴⁰

4.2. *El retorn a Madrid. Prestigi social i decadència econòmica*

El servei a la Corona com a virrei va proporcionar a don Alons noves oportunitats, essent recompensat amb les mercès de gentilhome de cambra i cavallerís del Cardenal-Infant don Ferran. A més continuà tenint un important paper polític, per lo que a 1641 fou enviat a Badajoz per a conèixer de mà de la princesa Margarida la situació portuguesa després de l’esclat de la revolta per la independència. A 1642 retornà a la Cort i aprofità la posició social adquirida per a tractar de buscar una solució a la greu situació econòmica que estava experimentant conseqüència dels servicis al monarca. En primer lloc demanà que una renda de 400 lliures anuals que tenia sobre la Batllia de València li fos commutada en la graduació de ministre, segons un procediment que ja s’havia practicat amb altres nobles. Però, es va trobar amb diversos impediments processals i no sabem ben bé si aquesta petició li va estar concedida. D’altra banda don Alons presentà un memorial disposant que els seus problemes financers derivaven d’haver renunciat al seu patrimoni per a aconseguir un matrimoni per al seu fill primogènit, així com pels 70.000 ducats que li devia el reial patrimoni. Pel que sembla el rei li havia promès una comanda de 2.000 ducats de renda; però, front a la tardança en el seu cobrament decidí proposar dues opcions per a percebre una part de la quantia; servint-se o bé de la recaptació de les salines de la Mata i el peatge de València, o bé del delme de Manacor i Muntuirí, dues poblacions mallorquines. El Consell d’Aragó no estava d’acord en destinar diners del comú al cobrament d’una renda, consell que el rei va seguir. A 1645 fou destinat a Granada i Jaén per a organitzar una sèrie de lleves, essent nomenat després assistent de la ciutat de Sevilla. Finalment fou recompensat amb el nomenament de gentilhome de la cambra de Sa Majestat i sommelier de corps de don Joan d’Àustria, a qui acompanyà a la rendició de Barcelona que posava fi a la Revolta dels Segadors; presidint el braç militar a les Corts catalanes de 1653.⁴¹

⁴⁰ *Ibid.*, cartes n° 7201 i 8198 i J. Joan Vidal, *Felipe IV...*, *op. cit.*, pp. 76-78.

⁴¹ ACA, C.A., llig. 884, n° 207, llig. 885, n° 55 i llig. 658, n° 94 i J. Joan Vidal, *Felipe IV...*, *op. cit.*, pp. 78-79.

Tots aquests fets són una mostra de com don Alons al final de la seua vida va gaudir d'una important posició social i política, però aquesta va anar acompanyada d'una conjuntura d'insolvència; una de les bases que marcaren el futur i la posició ideològica dels seus descendents. En canvi, tots els seus esforços i la seua fidelitat sí li serviren per a aconseguir el títol de noblesa. Amb aquesta intenció, els mesos precedents a la celebració de les corts valencianes de 1645, don Alons va presentar al monarca un memorial mitjançant el qual demanava se'l tingués en compte per a un títol nobiliari. En ell recordava els mèrits del seu llinatge, en especial del seu pare i del seu oncle Joan de Cardona.⁴² També va constatar la importància d'haver emparentat amb famílies com els d'Alagó i els Milà, marquesos de Villazor i Massalavés respectivament; mostrant la significació de la dona per a la conformació del patrimoni i l'obtenció d'honors aportats al llinatge. D'altra banda, recordava els seus mèrits personals al servei de la Corona, especialment al seu virregnat, al·ludint als problemes per a fer efectius els allotjaments i les lleves. Tot i les complexitats, Cardona sempre havia obeït els mandats regis, aconseguint demostrar la seua fidelitat al mateix temps que es guanyava l'oposició dels naturals i endeutava el seu propi patrimoni.⁴³ D'aquesta manera don Alons tracta de mostrar una gestió al front de Mallorca lliure de corrupció i altament preocupada pel manteniment de l'ordre social; imatge que contrasta amb l'opinió que els mallorquins tenien sobre la seua persona. Per tant, realment don Alons actuà de forma autoritària, o no es va deixar seduir per les paritats i els suborns i va governar legalment, la qual cosa estava en contra dels interessos dels bàndols, guanyant-se així la seua enemistat?

Per últim explicava que patia problemes de precedència com a assistent de Sevilla, ja que la Reial Audiència no el considerava com li corresponia per no comptar amb un títol de noblesa; així, suplicava al monarca foren tinguts en compte tant els seus mèrits com els del seu llinatge.⁴⁴ Finalment la casa va estar recompensada i don Alons passà a intitular-se des de 1645 I marquès de Castellnou. Veritablement va estar un personatge clau per a la casa de Castellnou, ja que experimentà un salt qualitatiu al servei de la Monarquia respecte al seu progenitor. La seua fidelitat així com el prestigi amb que tant la família Cardona com la Borja comptava, van estar els avals més importants per a la consecució dels seus objectius; però, tampoc hem d'oblidar la importància de l'estratègia matrimonial i patrimonial de la nissaga.

⁴² Fill d'Antoni de Cardona i Maria de Requesens, és un familiar que no sembla molt proper però amb un important paper en l'àmbit militar i polític. Participà en la defensa de Malta de 1565 i en la batalla de Lepant com a general de les galeres de Nàpols. També fou membre del Consell d'Estat, primer majordom de Felip III i virrei de Navarra.

⁴³ Uns deutes que don Alons liquidà abans d'abandonar les Balears al efectuar una subasta dels seus béns.

⁴⁴ ACA, C.A., lligs. 890 i 891.

5. EL FINAL D'UNA VIDA I LA CONTINUITAT D'UNA CASA. L'INFLUX SOBRE DON ANTONI I DON JOSEP

La vida del nostre protagonista va arribar a la seua fi el 16 de setembre de 1659 conseqüència d'una greu malaltia. Com que el seu final estava pròxim, el 12 de setembre va redactar el seu testament, en el qual demanava ser soterrat al convent de les descalces Reials de Madrid i la celebració d'un total de 2.000 misses per la redempció de la seua ànima. Pel que fa als seus béns, disposava el retorn de la dot a la seua esposa, Margarida d'Erill, tot i destacant que s'havia vist obligat a consumir part d'aquesta per la difícil situació econòmica de la família. En conseqüència esperava que el monarca i Joan Josep d'Àustria recompensaren els seus anys de servici ajudant econòmicament a la seua esposa i els seus tres fills. Altrament declarava que el seu patrimoni constava de l'herència rebuda de la comtessa de Laconi –en especial unes rendes a Nàpols i Sicília–, els sous que li quedaven per cobrar dels seus càrrecs al Consell d'Estat i com a gentilhome de la boca i els 70.000 ducats que li devia el reial patrimoni; a banda d'una sèrie de deutes que es devien liquidar. D'aquesta manera nomenava com als seus hereus universals a don Antoni de Cardona, don Josep de Cardona, Caterina de Cardona i Isabel de Cardona;⁴⁵ de forma que seria el seu fill primogènit qui ostentaria el títol de Marquès de Castellnou, juntament amb el poder sobre la senyoria i la renda de 600 lliures anuals que li estava lligada. Però, contràriament al que semblava la seua estratègia patrimonial inicial, don Alons decidí deixar la millora en el terç i *remanent* dels seus béns al seu fill Josep; optant per la divisió patrimonial. A banda d'aquestes disposicions també entregà petites quantitats, que podríem considerar regals, a altres membres de la família i a personatges polítics i socials de renom. Seguidament ordenà l'entrega de dol als seus criats, així com donava una mitjana de 50 ducats per a cadascun, suposant una suma total de 1.305 ducats; segurament feien referència a un retard en els sous, ja que no és usual dedicar aquesta quantia al servici, i més tractant-se d'una hisenda endeutada.⁴⁶

Finalment, don Alons va morir deixant una viuda amb tres infants sense recursos per a mantenir-se, condicionant el futur de la seua pròpia casa. D'aquesta manera la trajectòria vital de don Alons continuà essent un influx sobre la vida i el destí dels seus descendents, en especial dels seus hereus principals, don Antoni i don Josep. En el cas de don Antoni de Cardona, el seu progenitor es preocupà des de ben menut d'atorgar-li una bona educació, mostra de l'estatus que estava adquirint la seua família. Així, gràcies a

⁴⁵ Recordem que don Alons tenia quatre fills més, fruit del matrimoni amb la seua primera esposa, Jerònima d'Alagó: els ja difunts Martí i Margarida i les religioses Joana i Maria.

⁴⁶ ARV, *Manaments y Empares*, 1699, lib. 3, m. 39, fols. 9r-18v.

un inicial estudi en filosofia,⁴⁷ desenvolupà un gran gust pel mon de les lletres que el portà a participar en l'acadèmia d'ocasió de *Los Soles* celebrada a València a 1658, en la qual va estar l'encarregat de realitzar el *vejamen*.⁴⁸ Però, la seua activitat literària continuà i al traslladar-se a Madrid a 1660 va compaginar les ocupacions polítiques⁴⁹ amb la creació literària, arribant a representar en la Cort i inclús publicar alguna de les seues comèdies. Al final de la seua vida, després d'enviudar, va ordenar-se sacerdot, però continuà residint en la Cort i exercint el seu paper al Consell d'Aragó.⁵⁰ Per la seua banda, la comtessa d'Erill i els seus fills foren els més afectats per la manca de solvència en que els deixà don Alons, però, el favor regi els beneficià enviant-los a Viena al servici de la Emperadriu Margarita, filla de Felip IV. Aquest fet suposà el naixement d'una forta vinculació amb la casa imperial que assegurà a Josep una escalada d'honors i matrimonis avantatjosos per a les seues germanes. Josep de Cardona inicià un *cursus honorum* militar, però el seu vincle amb els Àustria s'evidencià clarament quan es convertí en un dels principals caps de l'austriacisme valencià en el marc de la Guerra de Successió. Tant va estar el seu protagonisme i proximitat amb l'Imperi que va ser nomenat com a virrei en la València de Carles III, exiliant-se després a Barcelona i a Viena amb l'Arxiduc. En resum al llarg de la seua vida va continuar rebent mercès, honors i títols, arribant a estar Príncep de l'Imperi i Gran d'Espanya. D'aquesta forma cal destacar que tant Antoni com sobre tot Josep, varen experimentar un salt qualitatiu en tots els àmbits, el qual indubtablement va estar propiciat per com el seu pare havia contribuït a millorar i canviar la trajectòria del seu llinatge.

⁴⁷ ACA, *Generalitat*, Correspondència del virrey Conde de Santa Coloma, carta n° 2189.

⁴⁸ P. Mas i Usó, "La academia valenciana de los Soles. Perfil de una academia de ocasión (1658-1659)" en *Epos: Revista de filología*, Madrid, UNED, n° 11, 1995, pp. 409-414 i 421-422. P. Pérez García, *Las moradas de Apolo. Palacios, ceremoniales y academias en la Valencia del Barroco (1678-1707)*, Institució Alfons el Magnànim, València, 2010, pp. 70-71.

⁴⁹ Va ostentar els càrrecs de gentilhome de la cambra de Joan Josep d'Àustria, majordom del rei Carles II i membre del Consell d'Aragó (1666-1694).

⁵⁰ C. Pérez Aparicio, "De la Casa de Austria a la Casa de Borbón. La nobleza valenciana ante el cambio dinástico", en A. Felipe Orts, C. Pérez Aparicio (Eds.), *La nobleza valenciana en la Edad Moderna. Patrimonio, poder y cultura*, València, PUV, 2014, p. 500. P. Sarrió Rubio, "Folch de Cardona y el teatro valenciano del siglo XVII: influencias e innovaciones" en *Estado actual de los estudios sobre el Siglo de Oro: Actas del II congreso internacional de Hispanistas del Siglo de Oro* (coord. M. García Martín), vol. II, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1990, pp. 967-974. J. Rodríguez, *Biblioteca Valentina*, València, 1747, pp. 61-62; i V. Ximeno, *Escritores del reyno de Valencia*, Valencia, 1748, p. 122.

ARBRE GENEALÒGIC DE DON ALONS DE CARDONA

